

Herceg János

Naplójegyzetek

A vajdasági irodalom léte, célja és értelme nem lehet elszigetelt irodalmi kérdés. Egy ilyen folyóiratnak, egy ilyen szellemi mozgalom résztvevőinek ki kell lépni az irodalom normái közül, ha csakugyan egy nyelvi és nemzeti és világnézeti közösséghez akarnak szólni, ha azt akarják, hogy olvasóik és ne csak előfizetőik legyenek.

Mutassunk rá még egyszer a tényre: a jugoszláviai magyar értelmiség kétharmadát elsodorta a háború vihara. Az a réteg viszont, amelynek az új helyzetben tisztább szellemi arcélla a társadalomhoz, az új Jugoszláviához kell viszonyulnia, még nem jutott el odáig, hogy egy magyar irodalmi folyóiratot szellemi szükségletei közé sorozzon. Egy magyar falu tanítói kara úgyszólván egyhangulag jelentette ki 1954-ben, hogy a legszebb magyar olvasmány mégis csak az, amit Harsányi Zsolt adott a vidéki magyar izlés szerint élő „irodalombarátok” kezébe.

Vannak ugyancsak állami pénzen fenntartott színházaink, de tudott-e kritikában lépést tartani egyetlen folyóiratunk e színházak fejlődésével, segített-e bíráló vagy elismerő szavával ez a folyóirat a színészeket? S megközelítettük-e a hatásos szövegeket kereső riportokon kívül mindennapi életünk számtalan más megnyilatkozását? Csakugyan vajdasági folyóirat-e a Hid céljánál és tartalmánál fogva vagy csupán azért, mert itt jelenik meg?

S most megint csak úgy érzem: nem elég írónak lenni, nem elég szép szavak varázslatában kielégülni. Nem félek a vádtól, amelyet messzibb égtáják felé vágyódva valahonnan talán a szemembe vágnak, hogy a politika vizeire akarom vinni a vajdasági irodalmi mozgalom lötyögő vitorlával hintázó hajóját. S nem félek a regionalizmus vádjától sem, hogy szűk korlátok közé szeretném szorítani a vajdasági irodalmat. De állítom, hogy a vajdasági irodalomnak

tudatosítania kell az itt élő magyarban az időt és helyzetét és szerepét.

Rossz pózban álltam ki, vezércikkek frazeológiájával szólok? Érzem én is, hogy a pátosz kaparja a torkomat, de most nem tudok másként beszélni. Igazságtalan vagyok? Figyelman kívül hagyom az eddigi eredményeket, azt, hogy e tíz esztendő alatt egyesek mégis megtalálták a hangjukat, hogy új tehetségek jelentkeztek, s az, amit ma itt magyar irodalom címén csinálunk, sokkal-sokkal több, mint amit régen tudtunk felmutatni?

Én nem örültem ennek a szerepnek, a lelkesítő, a buzdító és meggyőző kiállást magam is unom. Én nem vagyok „vezér”, csak helyetted szólok társam és elvtársam és testvérem, akit ugyancsak fojtogat a pusztában elhangzó kiáltás visszhangtalansága.

Sehol sincs annyi kalandos útvesztő, mint az irodalomban. Mondhatod, hogy tapasztalatból beszélek. Igazad van. Az a húsz esztendő, amit ebben a semmiből valamit teremteni akaró irodalmi mozgalomban eltöltöttem, engem is sokszor vitt tévutakra. Hiába is tagadnám, ott van az én multam régi próbálkozások lapjai közé zárva. De, ha szabad felhozni valamit a mentségemre: mindig ragaszkodtam ehhez a vidékhez, hazámhoz, szülőföldemhez, az itt élő néphez, ha az „ahogy lehet” öröksége olykor hatással volt is rám és megalkuvásra kényszerített, hogy küzdhessek mondjuk a „szegedi gondolat” ellen, hogy Krlezsát és Jován Popovicot és Prezsihov Vorancot állíthassam oda a magyar olvasó elé olyan időben, amikor az ilyesmi nem tartozott a „nemzeti” összetartás szolgálatába.

Itt vagyunk, túléltek a fasizmus démonainak tobzódását s most a jövőt előkészítő munka a feladatunk míg sebes szárnyacsapással száll fölöttünk az idő. Lehet, hogy napjaink meg vannak számlálva, de élni kell és írni kell, amíg csak tartani tudjuk a tollat.

Már fiatal emberektől is gyakran halljuk a megadással teli panaszt: nem írhatok, mert nincs időm. S szabad-e cinikus egyszerűséggel kijelentenünk, hogy az író, aki „nem ér rá”, akinek „nincs ideje” — nem író már? Írónak lenni nemcsak tehetség dolga. A tehetség előtt megnyílik a kapu, valahol rést talál és bejut, de hogy ott elfoglalhassa az őt megillető helyet, az már fegyelem kérdése, ott már minden erejét össze kell szednie, hogy tehetsége szóhoz is jusson.

S a mi viszonyaink között mégis számolnunk kell a ténnyel, hogy tehetséges emberek merülnek el az újságírás taposómalmában, az iskolatermek padjai előtt, hogy az egykori merész álmok és tervek valahol zátonyra futottak s aztán nincs tovább. Küzdenünk kell a

tehetségért, nem szabad megengednünk, hogy olcsó sikerekkel elkapassák. És óvnunk kell a túlzott elismeréstől, aminek édes szorításától nehezebb szabadulni, mint a legigaztalanabb lesújtó bírálattól. S te csak legyél bátor, fiatal társam, de ne azért, hogy fejjeled a falnak, hanem, hogy világosan és félreérthetetlenül fogalmazhasd meg a magad igazát. És ne kövess bennünket, akik elődeid vagyunk és apáid lehetnénk. De ne akarj más, távoli példák után se járni, mert tudd meg, ez a te földed, ez a te házad, a te néped, s más hangot vár tőled, más magatartást. Írhatott Franz Kafka egy társadalmi romlás rothadó állapotában kényszerképzetektől terhes vallomásokat, melyekben megcsodálhatod a művészi bátorságot, a járatlan: utak eredeti csapásait, de te nem jársz egyedül a magad útján. Te népednek tartozol, együtt kell menned vele, elébe menni az időnek, amíg nem késő, amíg el nem veszünk a sor végén.

Ne kövess bennünket, mert mi messzebről jöttünk és sok minden tapad hozzánk. Volt idő, amikor romantikus részvéttel fordultunk a szegények, az elesettek felé és sirámokhoz szokott hangunkat nem mindig tudjuk keménnyé és ércessé formálni. Előtte itt van sűrű, sokszor alaktalan tömegében a társadalom, a te ujjaid biztosabban, kevesebb remegéssel gyúrnák majd belőle a magad anyagát. Szépen hangzott, amikor azt írták: „Csak a politikus szolgálja ki a közönséget, az író kihozza magából, amit a sors vagy az isten szorított belé”. Aminthogy azonban a politikus ilyen kategorizálása is régen a múlté, te se tarthatod magadat ilyen meghaladott és hamis axiómákhoz. Szerepedet itt a történelemnek játszod még akkor is, ha a kutya sem ugat meg a halálad után. Tudnod kell, hogy az írott szó sorsvállalásra kötelez anélkül, hogy frázissá aljasodnék ez a sokat használt és gyanús eredetű állítás.

Azt írja kedves A. hogy itt már semmit sem idéz fel Lolli barna szemöldöke. Hát úgylátszik a költő távolból szóló szava csakugyan vesztett igézetéből. Mit tehetünk? Garcia Lorca és Vaszkó Popa és Tristan Tzara közelebről szól. Tréfálni szeretnék és azt mondani: több is veszett Mohácsnál. Dehát lehetne megállítani az időt s a mulandóságra, a feledésre ítelt emlékekből kiválogatni azokat, amelyek nem jelentenek terhet, s amelyekkel könnyebben lép át az ember más korokba, más történelmi és kulturális viszonyok közé? Még irodalomtörténetünk sincs, mert nem volt, aki megírja. Talán néha szabad elérzékenyednünk azon, hogy Rodostó és Mikes levelei is elmerültek a kötelező iskolai anyag unalmában, mert már nem úgy jelentek meg, olyan romantikus fényben, mint a mi gyerekkorunkban, de volt idő, amikor Deszánka Makszimovics véres regé-

jét a kragujeváci kisdíjakok tömeges kivégzéséről elsőrendűbb feladat volt tudatosítani, mint Berzsenyi számunkra felejthetetlen sorait. Bevallottam már, hogy nekem is meg kellett nézmem, csakugyan a niklai remete ajándékozott-e meg ezzel a gyönyörűen muzsikáló rezignációval Lolli barna szemöldökéről.

Felejt az ember. Azt is elfelejti, amit nem akar. De valljuk be, szándékosan is sokat temettünk el emlékeink közül. A szellemi jogfolytonosság nem mindig választható el a politikai jogfolytonosságtól. S nekünk az utóbbit el kellett felejtenünk, ha a magunkénak akartuk vallani ezt a kort, ezt a történelmi és földrajzi adottságot, ha nem akartunk ábrándokban ringatózni. Tudatosan kellett megtagadnunk az ezeréves Magyarországot, a nemzeti romantikát, a magyar „kultúrfölellyt”, mely annyi mérget vitt a népek egymásmellett folyó életébe, s amely annyi szegényt és gyalázatot cipelt magával az idők folyamán. Hát így Lolli szemöldökének vonala is elmosódik a megszűnésben. Nem fog nemzetgyalázónak nyilvánítani, ha megkockáztatom a felszólítást: ne sírjunk ezen!? De igazán vannak közelebbi feladataink, melyekkel népünknek tartozunk, a magyaroknak itt, Jugoszláviában. S ha a multon keseregénk, mit érne a mi életünk!?

Nem mindennapi irodalmi élmény egyszerre három magyar szellemi égtáj folyóiratait lapozgatni. Az összehasonlítás magától adódik ilyenkor s a felismerés, hogy nem vagyunk az utolsók között, de fejlődésünk több reménnyel tölthet el legalább pillanatnyilag, mint a másik három magyar irodalmi csoportosulásé, joggal növeli önérzetünket.

A magyarországi Írók Szövetségének folyóirata, a „Csillag” januári száma, a kolozsvári „Igaz Szó” s Münchenben megjelenő „Látóhatár” egy-egy példánya fekszik előttem. Mind a három lap a politikai irányzatosság hatósugarán át közvetíti az irodalmat, mind a három folyóiratnak megvan a maga határozott, s hozzá kell tennem mindjárt, kicsit erőszakolt politikai célja és rendeltetése.

S hiába olvasom a Csillagban: „Csoda-e, ha a párt mindezt végiggondolva, nem tud belenyugodni, hogy egyes írók saját maguk metéljék le szárnyaikat? S hogy is nyugodhatna bele, mikor tudván tudja s Leninrel együtt vallja; „Aki mindenért, a teljes győzelemért harcol, annak szükségképpen óvakodnia kell attól, hogy a kis vívmányok megkössék a kezét, letérítsék az útról, elfeledtessék vele azt, ami még viszonylag messze van s ami nélkül minden kis vívmány csak hiúságok hiúsága”.

A költők szárnyai „lemetélve” hevernek s nehéz lesz a helyükre visszaragasztani őket. Mert mindaddig, amíg Lenin szavaiból a Párt

központi vezetőségének határozatát magyarázva a cikkíró ilyen tanulságot von le: „... soha egy pillanatra se feledkezzünk meg a „tudatos elem” hallatlanul fontos szerepéről, mind a jelenségek megítélésében, mind az alkotómunkában” — addig a költők szárnyai ott maradnak a porban. Mert a „tudatos elem” mindig résen van, mindig figyelmezteti a költőt, hogy ne feledkezzék meg róla. Hiszen tudjuk, hogy a költőnek minden időben megvolt a maga hatása, ha igazán költő volt, s ezt a hatást sok-sok tényezővel lehetett befolyásolni, de ilyen aprólékosan, ennyire a részletekbemenően figyelmeztetni a költőt az alkotásokkal járó veszélyekre talán mégsem helyes és célravezető.

Így szürkül el aztán Gellért Oszkár mellett még Bartalis János hangja is, ezért kell az olvasónak folytonosan éreznie, hogy a „tudatos elem” előtérbe nyomult és elveszett az őszinteség, s ha formában mégoly hibátlan versekkel találkozunk, mégis annyira steril és életelen versek gyűjteménye ez ebben a Csillagban, mint talán soha vezető magyar folyóiratban.

Jellemző tünet-e vagy véletlen csupán, hogy a több, mint kétszáz oldalas számban egyetlen elbeszélés sincs, csak Darvas Józsefnek egy regényrészlete? Mit mondjunk még? Ma már nincs okunk a gyanakvásra mindennel szemben, ami Magyarországról jön, mint pár évvel ezelőtt. De talán nem vétünk a két ország közötti viszony rendezése ellen, ha a MDP központi vezetőségének határozata után mi se tudunk belenyugodni, hogy a magyar költők „saját maguk metélték le szárnyaikat”.

Az erdélyi „Igaz Szó” kisebbségi folyóirat, talán ez a körülmény is megmagyaráz valamit arról a helyzetről, ahova a mai erdélyi irodalom a halinakötéses regények után eljutott. Hogy nincs többé góbé romantika, azt senkinek se jut eszébe számonkérni tőlük. Hogy azonban az író folytonosan ugyanolyan kioktatásban részesül, mint magyarországi kartársa, az semmi esetre sem járul hozzá az irodalom fejlődéséhez Erdélyben. Amíg egy Szemlér Ferenc, akinek eredeti hangjára és egyéni attitűdjére még a Nyugatból emlékezünk, így kiált fel anyja sírjánál a farkasréti temetőben: De lesz búzánk! ... addig nem tudunk hinni az erdélyi írók élményeinek őszinteségében.

Talán mégis a „Látóhatár” irányzatossága a legérthetőbb és elfogadhatóbb. Még akkor is, ha az otthoni viszonyok erőszakolt tagadása nem bír mindig a tárgyilagosság erejével, a nyugati demokráciák forszírozott dicséretének szándéka pedig olykor megrendeltnek tűnik. Hazátlanná vált magyar írók szólnak hasábjain s a honvágy fájdalma sok mindent másként láttat. Fenyő Miksa, Cs. Szabó László, Horváth Béla, Szabó Zoltán és mások írásai mégis közelebb vannak a magyar demokrácia hagyományaihoz, s a magyar írás őszintén ható erejéhez, mint az előbbi két folyóirat közleményei.

Nem, nem várhatunk semmi kívülről jövő segítségre a magunk irodalmi mozgalmában. Saját erőnkől kell lábra állnunk, hogy ne csak néhány író legyen itt a Vajdaságban, hanem irodalom is. Csodára se várhatunk, amely észrevétlenül, fárasztó zökkenők és szülési görcsök nélkül hozza meg a kész és kialakult vajdasági irodalmat, mely semmivel se marad majd el a magyar dolgozóknak az új ország építésében elfoglalt helye mögött.

S lesznek még útitársaink, akik nem tudnak kiemelkedni a diletantizmus állóvizéből, de vállalnunk kell őket, mert kevesen vagyunk.

Azt hiszed túlságosan szubjektív vagyok? Igazolni akarom magamat? Az írás mestersége nem nélkülözheti a szubjektivitást, a szerepem kényszerített rá, hogy magamról beszéljek s elmondjam azt, ami büntudatként bennem él s azt is, ami multam igazolását szolgálja. Az utolsó szót nem az én nemzedékem mondja ki a vajdasági magyar irodalom mozgalmában, jól tudom. De itt kell állnunk mindaddig, amíg friss és új szelek nem száguldják be ezt az álmából ébredő vajdasági világot.